

RECENZE

Hatje Armin – Müller-Graff Peter-Christian (Hrsg.). Enzyklopädie Europarecht (ve dvanácti svazcích). 2. vydání. Baden-Baden: Nomos, 2021, 18 059 s.

1. Úvodní poznámka

Po prvním vydání v roce 2016 publikuje nakladatelství Nomos ve druhém vydání obří dílo, jehož hlavními společnými vydavateli jsou *prof. Armin Hatje* a *prof. Peter-Christian Müller-Graff*. Zainteresovaný čtenář byl po ohlášení prvního vydání skeptický. Dostavil se ovšem nejen úspěch intelektuální u čtenářů. První vydání bylo neočekávaně úspěšné i po ekonomické stránce. Vydavatelé proto rozšířili i rozsah encyklopedie, která nyní čítá dvanáct svazků a blíží se tak neuvěřitelným dvaceti tisícům stran.

Smysl svého obřímího díla, na němž spolupracovalo celkem 342 (!) spoluautorů, spatřují vydavatelé *Hatje a Müller-Graff* (1. svazek, s. 6) ve vyplnění určité mezery spočívající v absenci díla, které by svým rozsahem bylo schopno představit evropský právní řád v jeho celkové šíři, včetně postižení tohoto fenoménu jako systému. Je úkolem autorů analyzovat evropské právo na základě jeho cílů, principů a hodnot.

Encyklopedie má tak být kvalifikovaným průvodcem po právním řádu, který patří ve spojení s národními právními systémy členských států EU k nejvýznamnějším a svým rozsahem nejobjemnějším na světě. Na rozdíl od národních právních řádů a právních systémů nadnárodních je výjimečný svojí strukturou, svými orgány a dalšími institucemi, specifickým pojmoslovím a charakteristickou, mnohdy spornou úpravou vztahů mezi členskými státy a Evropskou unií. Právo Evropské unie včetně úpravy jejího vztahu k mezinárodním organizacím a třetím státům vede k názoru, že EU a její právní řád jsou ztožňovány s Evropou a evropským právním řádem (s. 10).

Kritické zhodnocení tak rozsáhlého a významného díla představuje pro recenzenta specifický úkol, který spočívá v trojím: představit v hrubých rysech obsah díla, zabývat se některými pozoruhodnými pasážemi a konečně provést jeho stručné hodnocení. Při veškeré snaze o stručnost je recenze s ohledem na rozsah díla nadprůměrně rozsáhlá.

Pro čtenáře by recenze měla přinášet nejen čistě věcnou informaci, ale i podněty obecného významu evropského unijního práva pro praxi a teorii, včetně jeho výuky.

Při vědomí toho se zdá široce koncipovaná recenze adekvátním způsobem zprostředkování posuzované publikace.

2. Stručný přehled obsahu publikace. Kritické poznámky

První svazek čítající 2 191 stran, jehož vydavatelem je *P.-Chr. Müller-Graff* a je dílem celkem 58 autorů, má zásadní obsahový a metodologický význam. Představuje nejen pojmoslovné základy, cíle, hodnoty a principy, ale snaží se vystihnout smysl a v historické analýze základy právní úpravy nejen podstaty Evropské unie, ale i jejích základních působností. Jeho jednotlivé části analyzují základy organizačního a ústavního práva (*Europäisches Organisations- und Verfassungsrecht*).

Obsahem nejen úvodní kapitoly (autor *Müller-Graff*, Heidelberg, s. 65–104), ale celé první části (s. 65–358) je analýza organizace Evropské unie a jejich vztahů ke třetím subjektům na základě zvolených deseti hledisek: mimo jiné rozsahu a míry účasti, účelu, věcné působnosti, nástrojů úpravy, povahy právní úpravy. Následují teoretické základy podle hledisek teorie integrace, ekonomické teorie, z hlediska ústavněprávních kritérií členských států a jejich rozdílů v rámci Evropské unie. Jednotlivé kapitoly se zabývají integračními základy evropského práva (*Grimmel*, Hamburk a *Jakobeit*, Hamburk, s. 105–128); hospodářskými základy evropské integrace (*Eger*, Hamburk a *Wagener*, Frankfurt, s. 129–180), ústavněprávními základy evropského práva (*F. C. Mayer*, Bielefeld; a *J. Wendel*, Lipsko, s. 181–296), mezinárodněprávními základy Evropské unie (*Kotzur*, Hamburk, s. 297–314), lidskými požadavky evropského práva (*Baldus*, Heidelberg, s. 315–334) a historickým vývojem EU (*Hatje* a *von Förster*, oba Hamburk, s. 335–358). Druhá část (B) se zabývá ústavním právem Evropské unie a problematikou Euratomu, Evropského mechanismu stability, vztahy ke Grónsku a Dánsku, jakož i vztahem k evropským mikrostátům a analýzou Beneluxu jako určité „laboratoře“ prohloubené integrace.

Mnohé kapitoly této části obsahují ideové základy Evropské unie. Tak je tomu např. v kapitole 8 o cílech Evropské unie (*Müller-Graff*, s. 359–400), v kapitole 14 ohledně struktury principů EU (*Terhechte*, Lüneburg, s. 773–812) či např. v kapitole 15 ohledně struktury orgánů EU (*Hatje, von Förster*, s. 813–895). Další kapitoly o základech EU a jejího práva jsou stručným shrnutím obsahu základních institucí EU, jež jsou ovšem v dalších svazcích předmětem rozsáhlého výkladu. To např. platí o kapitole 12 o právu vnějších vztahů (*Müller-Ibold*, Brusel, s. 559–638) či o kapitole 19 o právní ochraně v Evropské unii (*von Danwitz*, Bonn, s. 1061–1110). Kapitoly 23–24 pojednávají o Investičním fondu EU, respektive o Euratomu (s. 1225–1296). Kapitoly 26 a 27 se věnují vztahům EU ke Grónsku a Dánsku, respektive k evropským mikrostátům (*Neergaard*, Kodaň, *Naefa Forster*, oba Curych, s. 1313–1356), kapitola 28 Beneluxu (*Van Elsuwege* a *Chamon*, Ghent a Maastricht, s. 1357–1373).

Zmínit je třeba některé závěry *Müllera-Graffa* ohledně cílů Evropské unie (s. 359 a násl.). Cíle Evropské unie obsažené v zakládacích smlouvách považuje autor za genetický kód evropského práva. Rozeznává hlavní primárněprávní cíle EU, jejichž triáda je obsažena v čl. 3 odst.1 SEU (podpora míru, vlastních hodnot a blahobytu obyvatel Unie), na straně jedné a čtyři primárněprávní operativní cíle obsažené v čl. 3 odst. 2–5 SEU (prostor svobody bezpečnosti a práva, vnitřní trh založený na udržitelném rozvoji a vyváženém hospodářském růstu a dalších faktorech včetně hospodářské, sociální a územní soudržnosti a solidarity mezi členskými státy, hospodářská a měnová unie, podpora hodnot a zájmů Unie ve vztazích s okolním světem, včetně ochrany jejích občanů) na straně druhé. Hlavní cíle EU jsou hodnotami obsaženými v čl. 2 věta první SEU; jejich uskutečňování probíhá na základě operativních cílů. Právní dimenze fungování cílů smlouvy je několikerá. Autor rozeznává normativně doplňující funkci, jež např. konstituuje konkrétní závazky členských států, a dále omezující funkci, jež znamená, že operativní cíl spočívající ve fungování vnitřního trhu musí být podpořen co nejméně omezujícím opatřením, jak to odpovídá konstantní judikatuře SDEU (např. z 20. 5. 1976, 104/75, *de Peijper*, s. 437). Kromě toho autor rozlišuje právní následky, jež odpovídají působnosti EU, a následky, jichž se dosahuje, respektive musí dosáhnout velmi extenzivní interpretací (s. 392, viz též teleologický výklad) a které je třeba posuzovat z hlediska hlavních primárněprávních cílů (s. 393).

Pozornost si zasluhuje ještě výklad principů EU (*J. P. Terhechte*, kapitola 14, s. 773 a násl.). Unijněprávní řád je chápán jako řád principů, jež nabyly podle autora zásadního

postavení, a to vzdor určité inflaci jejich používání i ve smyslu „princip“ a „zásada“. Obtížné je jejich odlišení od cílů (s. 778). Jejich vlastním posláním je funkce zásadního hodnotového měřítko. Právní normy je třeba vykládat v jeho rámci, a tak principy plní svoji sekundární úlohu spočívající ve stabilizační a orientační funkci (s. 778). Vývoj unijních principů je neodmyslitelně spojen s vývojem ústavního pořádku EU. Aniž by uváděl rozlišovací kritéria, *Terhechte* rozeznává různé druhy principů: ústavní principy, principy uskutečňování práva, principy národního práva, jakož i principy práva mezinárodního, principy psaného a nepsaného práva. Hlavní pozornost věnuje kategorii principu integrace právem, jenž zahrnuje principy právního státu obsahující princip právní jistoty, princip ochrany důvěry a princip soudní nezávislosti. Dále uznává princip normotvorby, v jehož rámci rozeznává princip výlučné a sdílené pravomoci, a princip institucionální rovnováhy. Z hlediska nadnárodního působení vyzdvihuje princip právního státu, který ovšem lze naplňovat pojmem supranacionality a suverenity, stejně jako principem svobody. Princip demokracie zahrnuje zastupitelskou demokracii a přímou demokracii; za princip považuje *Terhechte* nejen základní lidská práva, ale i základní tržní svobody. Mezi principy, jež jsou rozhodné pro vztahy mezi členskými státy navzájem a členskými státy a EU, řadí princip loajální spolupráce a princip rovnosti, princip uznávání národní identity, princip subsidiarity, princip proporcionality. Zdůrazňuje, že existence a uskutečňování principů jsou podmíněny základním konsensem mezi členskými státy a Evropskou unií (s. 808).

Třetí část prvního svazku obsahuje analýzu šesti organizačně propojených partnerství Evropské unie, a to Evropský hospodářský prostor, spolupráci mezi EU a Švýcarskem, stabilizační a asociační dohody s jihovýchodní Evropou, východní partnerství, dohodu mezi EU a Tureckem a konečně dohodu Evropy a středomořských států. Autory jednotlivých kapitol na s. 1373–1624 jsou *Grawer* (Oslo), *Kaddous* (Ženeva), *Kainer* (Mannheim), *Rodin* (Záhřeb), *Petrov* (Kyjev), *Güney* (Istanbul) a *Coursier* (Paříž).

Čtvrtá část analyzuje patnáct evropských mezinárodních organizací v čele s Radou Evropy, Evropským společenstvím volného obchodu (EFTA), Středoevropskou dohodou o volném obchodu a další mezinárodní organizace, dokonce včetně Asijské hospodářské unie a Společenství nezávislých států (kapitola 49 a 50, s. 267–288). Autory těchto kapitol jsou mimo jiné *Uerpmann-Witzack* (Řezno), *Epiney* (Fribourg) či *Király* (Budapešť).

Poslední část prvního svazku se zabývá vývojem evropské integrace jako fenoménem otevřené finality mezi různorodostí a jednotou ve světle dynamiky, rozvoje a cílů (viz *Classen, Greifswald*, s. 2078–2140).

Druhý svazek se věnuje ochraně evropských základních lidských práv a jeho vydavatelem je *prof. Christoph Grabenwarter*, předseda rakouského Ústavního soudního dvora. Dílo, na němž spolupracovalo 25 autorů, je zřejmě nejucelenějším doktrinárním zpracováním problematiky základních lidských práv v Evropě. Má totiž 1300 stran a zahrnuje nejen relevantní aktualizované názory nauky, ale velmi pozorně analyzuje jak judikaturu Evropského soudu pro lidská práva a SDEU, tak i soudní praxi ústavních soudů členských států, a kriticky analyzuje i judikaturu k Listině základních práv Evropské unie (dále Listina).

Autorem první části pojednávající o systému evropské ochrany základních lidských práv a institucích soudní ochrany je *Grabenwarter*, který v souladu s názorem recenzenta kritizuje dvoukolejnost struktury úpravy ochrany, pro níž je charakteristické, že existují dva nadnárodní evropské soudy, totiž ESLP a SDEU, jako důsledek odporu SDEU předat svou kompetenci ochrany základních práv specializovanému štrasburskému soudu.

Překvapivě tvrdošíjně zdůrazňování posudku 2/13 SDEU znamená podle *Grabenwartera* pouze určité příměří mezi těmito soudy. Tak existuje alespoň určitá nepřímá kontrola judikatury na základě unijního práva měřítkem záruk vyvinutých ESLP, jak to vyplývá i z rozhodnutí ve věci *Bosphorus* (30. 6. 2005, č.45036/98), v němž štrasburský soud shrnul dosavadní stav judikatury k dané matérii. Lze tak soudit, že souběžná judikatura SDEU je formována jeho silící ohleduplností k ESLP (s. 70), neboť v nejnovější době je zřetelné přísné respektování judikatury štrasburského soudu ze strany SDEU.

Určité napětí však existuje i s ohledem na souběžné působení hmotněprávních úprav základních práv v EÚLP a v Listině základních práv EU. Ústavní soudy členských států totiž Listinu vykládají na pozadí evropského práva a v závislosti na vlastní ústavní úpravě. Jejich stanoviska v odůvodněných rozsudcích jsou mnohdy velmi rozdílná. Jak však konstatuje *Grabenwarter* (s. 7), spory a zejména nejasnosti ohledně působnosti Listiny se postupně vyjasňují. Výklad základních práv v Listině je s určitými obtížemi přizpůsobován na základě čl. 52 odst. 3 Listiny výkladu EÚLP (s. 48). *Grabenwarter* ovšem konstatuje i určitou konkurenci či dokonce závodění mezi oběma nadnárodními soudními instancemi s ohledem na vlastně téměř totožná znění čl. 53 EÚLP a čl. 53 Listiny. Problém vzniká proto, že čl. 53 EÚLP dovoluje soudům dovolávat se zákonné úpravy a ústavy konkrétního členského státu, zatímco Listina se dovolává ústav všech členských států (s. 71).

V druhé kapitole se *Grabenwarter* zabývá instituty soudní ochrany základních lidských práv a analyzuje právní úpravy nejen ESLP a SDEU, ale i jednotlivých ústavních soudů. Analyzuje jak institucionální, tak procedurální úpravy. Je pozoruhodné, s jakou pečlivostí autor rozebírá i jednotlivé právní úpravy všech členských států EU.

Autory dalších kapitol jsou němečtí profesori *Cremer* (Mannheim), *Gundel* (Bayreuth), *Schorkopf* (Göttingen), *Gärditz* (Bonn), *Cornils* (Mainz), *Breuer* (Konstanz) a *Klement* (Mannheim). Zabývají se funkcí základních práv (s. 113–194), oprávněnými a povinnými ze základních práv (s. 195–226), rozsahem ochrany a pojmem zásahů (porušení) do základních práv (s. 263–294), dogmatikou omezení (s. 295–360), základními garancemi, a to zejména důstojností (s. 361) a svobodou a bezpečností osoby (s. 407–470).

Za zvláštní pozornost stojí pojednání o působení základních lidských práv v oblasti soukromoprávních vztahů. Jde o doktrínu nepřímého bezprostředního účinku. *Cremer* připouští toto působení v oblasti volného pohybu zaměstnanců a svobody služeb ve smyslu judikatury 36/74 *Walrave*, marg. č. 16 a dalších rozhodnutí, stejně jako v oblasti svobody usazování (podnikání). V jiných oblastech autor souhlasí s touto doktrínou na základě vyvažování zájmů mezi oprávněnými ze základních práv za současného používání zásady proporcionality (s. 179, 180).

Významné jsou i úvahy ohledně osoby oprávněného ze základních lidských práv. *Gundel* připouští, že základní lidská práva, zejména právo na vlastnictví, požívají i státní podniky (s. 215) a veřejnoprávní média, zejména rozhlas v případě, že jsou na státu dostatečně nezávislí (viz též ESLP 23. 9. 2003, Rec 2003-x, Radio France, s. 437). Obdobné postavení by měly mít podle autora i vysoké školy. V této oblasti však zatím neexistuje judikatura (s. 213).

Třetí část obsahuje analýzu jednotlivých lidských práv, a to práva na respektování soukromého a rodinného života (autor *M. Nettesheim*, Tübingen, s. 471–508), základních práv manželství a rodiny (*R. Uerpmann-Witzack*, Řezno, s. 509–550), svobody myšlení, svědomí a náboženského vyznání (*Waldhoff*, Berlín, s. 551–572), svobody komunikací – projevu a vyjadřování (*Walter*, Mnichov, s. 573–612), hospodářského základního práva (právo vol-

by povolání a svoboda podnikání, *Grabenwarter*, s. 613–634). Profesor Budapeštské univerzity *Pál Sonnevend* zpracoval pasáž o právu na vlastnictví a jeho garanci (s. 635–660). V kapitole 16 vykládá *Holoubek* (Vídeň) problematiku svobody unijní a vědeckého bádání (s. 661–676), svobodu shromažďovací a sdružovací zpracoval *Richter* na s. 677–712. Následuje kapitola 18 o základním právu na vzdělávání od *Chr. Langenfelda* (Karlsruhe) a *R. Lehnera* (Göttingen) na s. 713–740. Předmětem další kapitoly je základní právo azylu a ochrana při omezujících opatřeních (*K. Pabel*, Vídeň, s. 741–774). Otázku rovnosti a sociálních práv zpracovali *S. Schmahl* (Würzburg) a *F. Schörghofer* (Vídeň), jenž pokračuje v díle již zemřelého *Rebhahna*, a *M. Bungenberger* (Saarbrücken, s. 775–994). Práva unijního občana a politická základní práva zpracovali *M. Wendel* (Lipsko) a *P. M. Huber* (Mnichov), na s. 995–1120. Práva v oblasti soudnictví zpracovala *K. Pabel* v 19. Kapitole (s. 1121–1176). Konečně problematikou zabezpečení a prosazování základních práv v oblasti působnosti SDEU se zabývá *T. von Danwitz* (Bonn) a *J. Toggenburg* (Vídeň) v působnosti různých institucí na ochranu základních práv EU na s. 1177–1260.

Již z tohoto přehledu je zřejmé, že v tomto ohledu není ani tato rozsáhlá publikace úplná, neboť pomíjí výklad celé řady základních práv a svobod (např. zákazu diskriminace, rovnosti před zákonem, množinu sociálních práv, právo na řádnou správu a další občanská a politická základní práva).

Vydavateli třetího svazku jsou *S. Leible* a *J. P. Terhechte*, profesori univerzit v Bayreuthu a Lüneburgu. Svazek je označen jako Evropské právo ochrany a procesní právo. Spolupracovalo na něm 48 spoluautorů a čítá 1915 stran. Cílem díla je prokázat, že v případě Evropské unie se jedná o právní společenství: je ve své podstatě analýzou ochrany evropského práva a prosazování nároků jako následku porušení této ochrany. Výklad je podáván z perspektivy chráněných subjektů a vynucování jejich práv prostřednictvím evropských a národních justičních systémů. Již na první pohled je čtenáři zřejmé, že tato „komplexní perspektiva“ prokazuje, že evropský právní prostor není charakteristický pouze společnou hmotněprávní základnou, nýbrž i procesními pravidly a rozsáhlou sítí kooperačních vztahů mezi justičními orgány a konečně i mechanismem právních záruk, které mají za úkol v rámci zásad právního státu aplikovat unijní právo jednotným a efektivním způsobem.

Právní ochrana a její uplatňování v evropském prostoru (unijním právu) dospěly do stádia, kdy lze mluvit o určitém systému právní ochrany (s. 57 a posudek SDEU z 8. 3. 2011, C-1/09), který zejména v některých oblastech (správní proces a trestněprávní řízení) znamenal v poslední době doslova skokový rozvoj. Příznačné pro historii této oblasti jsou konvergence procesních práv a růst významu principu vzájemné důvěry a uznání.

Jak autoři kriticky konstatují, zkušenost ukázala, že aplikace unijního práva národními soudy vede často i k nezdarům v důsledku velmi pochybného výkladu unijního práva (s. 60). Proto SDEU v některých případech vyzdvihl nutnost řádného používání unijního práva a pohrozil i následky spočívajícími v odpovědnosti členských států (C-224/01 *Köbler* či v poslední době C-202/18 a C-230/18 *Rimševčs v. Lotyšsko*).

Třetí svazek je rozčleněn do tří hlavních částí. V první, teoretické, pojednávají *S. Leible*, *J. P. Terhechte* (s. 157–164) o základech právní ochrany, o procesním právu v EU, o subjektech řízení, *I. Augsberg* (Kiel) o funkci řízení unijním právu, *M. Fehling* (Hamburg, s. 79–110) a o roli ústavněprávního rámce *C. Franzius* (Brémy, s. 111–140). Obecně lze konstatovat, že evropské právo dosáhlo harmonizace v různých typech řízení do velmi významné míry. Proto můžeme mluvit o evropském civilním soudním řízení, evropském správním a evropském trestním řízení. V oblasti civilního soudního řízení došlo k největšímu pokroku

na úseku spolupráce národních soudů a dalších justičních orgánů. Základem je princip uznání soudních a mimosoudních rozhodnutí, vycházející z principu vzájemné důvěry, který je klíčový pro existenci společného minimálního standardu civilního řízení. O podstatném rozvoji lze mluvit i u správního řízení. Významná je spolupráce správních orgánů. I evropský trestněprávní proces spočívá ve smyslu čl. 82 SFEU na zásadě uznání soudních rozhodnutí a může přispět ke sblížení právních úprav jednotlivých členských států (správně *Leible, Terhechte*, s. 62).

Druhá část třetího svazku se zabývá právní ochranou na úrovni unijního práva. Soustřeďuje se především na instituce evropského soudnictví, jejich působnost (*M. Kotzur*, Hamburg, s. 141–160) a vztah národních soudů k evropským soudním institucím (*A. Vosskuhle, J. Schemmel*, oba Freiburg, s.161–182).

Třetí a objemově nejrozsáhlejší část zahrnuje tři oddíly a celkem třicet kapitol. První oddíl je označen jako „*justiční spolupráce v civilním právu*“ a obsahuje převážně výklad jednotlivých směrnic upravujících civilní proces včetně uznání a výkonu (nařízení Brusel I a Brusel Ia), řízení o věcech uznání a výkonu rozhodnutí ve věcech rodinněprávních, ve věcech výživy až po problematiku doručování, dokazování, insolvenčního řízení a návrhu Modelových evropských procesních pravidel (*European Model Rules of Civil Procedure*, viz s. 465–1413). Evropské civilní soudní řízení tak navazuje na Úmluvu tehdejších členských států o uznání a výkonu soudních rozhodnutí v civilních a obchodních věcech (1968). *Leible* správně považuje existující úpravu za výraz základních procesních práv upravených v EÚLP a v Listině a princip rovnocennosti práv upravený ve vnitrostátním právu členských států (s. 480) a projev principu efektivity, jež znamená, že národní právní řády by neměly ztěžovat uplatnění práv, které mají základ v unijním právu (viz rozsudek SDEU C-312/93, *Peterbroeck*, s. 481).

Obsahem druhého oddílu třetí části je pojednání o evropském správním procesním právu. Správněprocesních předpisů sekundárního práva, jež mají původ v procesním evropském právu nebo jsou dokonce ve svém celkovém znění považovány za jeho součást, je relativně málo a nacházejí se v primárním právu EU v reziduální podobě, a to na rozdíl od evropského správního práva hmotného, jež má dlouholetou tradici a je vlastně jednou z páteří unijního právního řádu (správně *J. P. Terhechte*, s. 1418).

Konečně je třeba se zabývat některými pozoruhodnými zjištěními ve třetím svazku. *Kotzur* správně kritizuje určité slabiny koncepce SDEU, který nemá pravomoc přezkoumávat platnost či přiměřenost opatření policie nebo jiných donucovacích orgánů členských států a rozhodovat o jejich odpovědnosti za udržení veřejného pořádku. Nejdůležitější výjimkou z působnosti SDEU je oblast společné zahraniční a bezpečnostní politiky. Omezenou rozhodovací pravomoc podle čl. 276 SFEU považuje autor oprávněně za další slabinu (s. 152). Příznačné je zjištění zdrženlivosti ústavních soudů členských států při plnění povinnosti předložení předběžné otázky podle čl. 267 odst. 3 SFEU. Podle autorů (*Fosskuhle, Schemmel*, s. 166) nelze německý Spolkový ústavní soud pokládat za soud poslední instance ve smyslu SFEU. Přesto i tento soud, i když až v roce 2014, předběžnou otázku předložil (BVerf GE 134, 366). Teprve v poslední době tak učinily i ústavní soudy Francie (*Conseil Constitutionel*, 4. 4. 2013), Itálie (*Corte costituzionale*, 13. 2. 2008) a Španělska (*Tribunal Constitucional*, 9. 6. 2011).

Čtvrtý svazek, jehož vydavatelem je *P.-Chr. Müller-Graff*, čítá 959 stránek. Zabývá se evropským právem vnitřního trhu a evropským hospodářským právem. Charakteristická je metodologie zpracování těchto dvou právních oblastí, které jsou navzájem propojeny (s. 61). Předně autoři analyzují jednotlivé prvky vnitřního trhu, tedy čtyři základní tržní

svobody, zatímco při rozboru hospodářského (správního) práva se soustřeďují na jeho usměrňovací (viz ochrana hospodářské soutěže) a regulační funkce (viz např. v oblasti energetické politiky).

Společným jmenovatelem a cílem obou těchto právních oblastí je blahobyt obyvatel Unie (čl. 3 odst. 1 SEU). U nás poměrně neznámý pojem *Wirtschaftsordnungsrecht*, zavedený Müller-Graffem a překládaný jako evropské správní právo, označuje oblast primárního a sekundárního práva založeného na systémových principech pro koordinaci výrobních faktorů a jejich rozdělování (s. 62). Zahrnuje společné cíle sociálního tržního hospodářství a svobodné hospodářské soutěže. Tyto základní pojmy jsou určující pro úpravu jednotlivých hospodářských oblastí jako je zemědělství, potraviny, léky, doprava, telekomunikace, energie či pojišťovnictví. Ovlivňují však i klasické právní oblasti, jakými jsou občanské právo či právo obchodní, včetně práva obchodních společností (s. 63, 64).

Čtvrtý svazek je strukturován do jedenácti částí. V části A (s. 53–130) vysvětluje Müller-Graff základní principy (viz shora). Část B zahrnující čtyři kapitoly se soustřeďuje na základní tržní svobody, jež se váží k tzv. transnacionálním faktorům svobod (*transnationale Faktorfreiheiten*). Jsou tak označovány svoboda pohybu pracovníků (S. Krebber, Freiburg, s. 131–176), svoboda podnikání (usazování) samostatných podnikatelů (H. Wendland, Düsseldorf, s. 177–234), svoboda usazování podniků (F. Kainer, Mannheim, s. 235–306) a konečně svoboda kapitálu a peněžního oběhu (J. Lübke, Wiesbaden, s. 307–408).

Část C se zabývá právem vnitřního trhu transnacionálních výrobních svobod (*transnationale Produktfreiheiten*), kterými se chápe svoboda volného pohybu zboží a služeb (A. Kellerhas a W. Uebe, oba Curych, s. 409–448; W. Obwexer, Innsbruck, a S. Ianc, Brusel, s. 449–506). V části D se autoři zabývají základními pojmy práva hospodářské soutěže, a to zákazem kartelů (H. Schweitzer, Berlín, s. 507–592), zneužitím dominantního postavení (W. Schumacher, Vídeň, s. 593–616), vynucováním kartelového práva vnitřního trhu (R. Becker, F. W. Bulst, oba Brusel, a A. Weitbrecht, Düsseldorf, s. 617–662) a konečně otázkami spojování podniků (A. Fuchs, Osnabrück, s. 663–812). Část E je věnována právu proti nekalé soutěži (F. Weiler, Bielefeld; H. Ofner a S. Nintsch, oba Vídeň, s. 813–944). V částech F, G a H jsou analyzovány otázky zákazu státních podpor (C. Koenig, Bonn, a U. Soltész, Brusel, s. 945–1000), práva veřejných zakázek (M. Bungenberg, Saarbrücken; M. Kling, Marburg; Hoffmann, Mainz, s. 1057–1232) a konečně práva průmyslového vlastnictví a autorského práva (J. Strauss, R. Nack, oba Mnichov, a S. Klopschinski, Düsseldorf; B. Bonk, Mnichov, M. Loschelder, Kolín nad Rýnem, s. 1233–1408).

Z metodologického hlediska je pozoruhodná materie zpracovaná v části I označená jako regulace hospodářské soutěže na vnitřním trhu (J. Kühling, Řezno, a C. Stumpf, Aschaffenburg, s. 1409–1512). Regulací se chápe (Kühling, s. 1427) právní režim, kde v oblastech, jež dříve byly řízeny státem, respektive kde převládala monopolistická struktura, zatímco pro sektory svobodné hospodářské soutěže se uplatňuje pouze usměrňovací funkce právní úpravy. Je i nadále povolena státní intervence, jde-li o zásobování společensky relevantními statky.

Specifický režim má též oblast hospodářské a měnové unie. I zde převládá nad usměrňovací funkcí hospodářského správního práva funkce regulační. Jde o oblasti hospodářské, daňové a rozpočtové politiky (srov. U. Hufeld, Hamburg, s. 1513–1618); obdobně tomu je i v oblasti práva evropské měnové unie (s. 1619–1740).

Pro nás má zvláštní význam část K, jež se zabývá právní úpravou krizí vnitřního trhu. V první kapitole (celkově kapitola 26) se R. Guski (Heidelberg, s. 1741–1812) zabývá krizí podniků a jejím řešením. Nejde jen o analýzu pravidel insolvenčního práva, ale i o řešení

podnikových krizí v oblasti hospodářské soutěže spojováním podniků a bankovního sektoru (viz např. s. 1772 a násl.). V druhé kapitole této části se *R. Repasi* (Rotterdam, s. 1713–1910) zabývá právem hospodářské krize na vnitřním trhu obecně. Klíčovým je pojednání o státních opatření, zejména o nástrojích stabilizační politiky. Analyzovány jsou i měnová politika, opatření fiskální politiky, cenová politika a politika mzdová. Za tím účelem vydala Evropská komise celou řadu sdělení a návodů; obdobně tak učinila i Evropská centrální banka (srov. užitečný přehled na s. 1817–1819).

Pátý svazek encyklopedie se věnuje hospodářskému právu v jednotlivých oblastech působnosti práva EU. Jeho hlavním vydavatelem je *prof. Matthias Ruffert* (Berlín). Svazek, který čítá 931 stran, zpracovalo 12 autorů. Sektorální hospodářské či správněhospodářské právo, které má základy v ordoliberalní škole národního hospodářství, upravuje především obsah základních tržních svobod.

Ruffert v úvodní části rozebírá oblast působnosti sekundárního evropského práva a jeho harmonizačních funkcí. Z této základny vychází pak vlastní sektorální (oborové) hospodářské právo. Při jeho výkladu se kombinují vlastně tři metody. Autoři vycházejí prvně z analýzy vývoje právní úpravy v daném sektoru a zabývají se pak rozbořem současné úpravy, a to v oblastech tzv. svobodných povolání, řemesel, telekomunikací, práva úpravy potravin a konečně finančního trhu. Analýza právní úpravy jednotlivých oblastí bere v úvahu i právo hospodářské soutěže a zejména přihlíží ke specifickým jednotlivých oborů, avšak jako k součástem celkového systému hospodářského práva (s. 38–51).

V části B je obsaženo pojednání o právu dvou typizovaných povolání, a to tzv. svobodných povolání a právu řemesel jako dvou oblastí poskytujících služby (s. 59–104), jejichž potenciál označuje *S. Störr* (Vídeň) za motor „nového“ hospodářství (s. 64). V souladu s názorem Komise souhlasí s určitou reglementací této oblasti s ohledem na tři argumenty spočívající v informační asymetrii mezi příjemcem a poskytovatelem služby, externích efektech, jež poskytnutí služby jako např. vadné poradenství může mít, a významu „veřejných statků“ (s. 65). Unijní právo samo definici svobodných povolání neobsahuje a podle názoru Komise (KOM 2004, s. 80) upravuje činnosti předpokládající určité umělecké či vědecké vzdělání, k nimž patří např. činnost advokáta, notáře, inženýra, architekta, auditora a lékárníka. *Störr* však správně připouští, že jde o relativně bezbřehou kategorii, jež není koherentnější ani doplněním o znaky, které by svobodné povolání mělo splňovat a ke kterým patří zejména intelektuální charakter, vysoká kvalifikace, okolnost, přísná národní regulace či specifická odpovědnost za vadnou službu (s. 72 a násl.).

V části C je pozoruhodně zpracováno právo telekomunikací (viz *Kühling*, s. 141–218). Autor věnuje zvláštní pozornost vývoji této oblasti a především analýze evropského kodexu pro telekomunikace jakožto předpisu vedle celé řady nařízení, směrnic a doporučení. Podává pak analytický výklad institucionální struktury komunikačního práva, zejména definic dalších základních pojmů, jako jsou např. elektronický trh či tržní analýza (s. 207 an.). Obsahem dalších dvou kapitol části C jsou energetické právo (*Ludwigs*, Würzburg, s. 219–362) a dopravní právo (*M. Knauff*, Jena, s. 363–462). V části D jsou zpracovány právní oblasti, jejichž výklad je zvláště pro českého čtenáře velkým přínosem, a sice podrobná analýza právní úpravy zemědělského práva včetně jeho specifík, k nimž náleží zvláštní chápání soutěžního práva včetně státních a unijních podpor. Hlavní pozornost je věnována dvěma pilířům společné zemědělské politiky, a to společné organizaci trhu a společné cenové politice, dále i oblasti výslovně v primárním právu neupravené, totiž podpoře venkovského prostoru (*J. Härtel*, Frankfurt, s. 534 a násl.). V osmé kapitole je pak zpracována problematika potravinového práva (*J. Gundel*, Bayreuth, s. 557–632).

a dále zejména v poslední době velmi aktuální regulace léků (*C. Janda*, Speyer, s. 633694) včetně závažné problematiky povolovacího řízení a uvádění léků na trh včetně analýzy pravomocí Evropské lékové agentury (s. 649 a násl.).

Vydavateli *šestého svazku* jsou *M. Gebauer*, profesor univerzity v Tübingen, a *Chr. Teichmann*, profesor univerzity Würzburg. Svazek o 1487 stránkách v sedmi částech (A–G) zpracovalo 15 spoluautorů.

Část A analyzuje základy evropského soukromého a podnikového práva. V první kapitole se autoři *Gebauer* a *Teichmann* zabývají metodami a formami evropské harmonizace (s. 39–72). Sjednocení práva nařízeními autoři považují za plnou harmonizaci používanou především v oblasti justiční spolupráce v občanských věcech (čl. 81 SFEU). Pro používání směrnic existuje relativně široký prostor. V oblasti ochrany spotřebitele tradičně převládala navíc metoda minimální harmonizace znamenající při transpozici směrnice relativní volnost uvážení. Základem harmonizačního úsilí může být srovnání existujících, funkčních národních úprav či referenční rámec (modelový základ) opírající se o akademické mezinárodní projekty, jakými jsou např. PECL či DCFR (viz níže).

Harmonizace z hlediska členského státu zahrnuje formální a materiální transpozici. V prvním případě národní zákonodárce volí mezi zvláštním zákonem nebo obecným či speciálním kodexem (např. spotřebitelské zákoníky ve státech románské právní kultury, tedy ve Francii – *Code de la consommation* nebo v Itálii – *Codice del consumo*). Český nebo i německý zákonodárce volil inkorporaci do občanských zákoníků. V případě materiální transpozice jde o otázku, zda transpozice má či smí přesáhnout působnost směrnice. Autoři rozeznávají (s. 55 a násl.) tři modely, jímž je společná snaha o obsahové propojení obsahu směrnice s národním právním řádem a předcházení hodnotovým rozporům v rámci národního právního řádu. První „doplňující“ model znamená doplnění působnosti unijního práva, např. proto, že směrnice obsahuje mezery či připouští určitý prostor k doplnění svého obsahu. Druhým modelem je rozšiřující transpozice, která se týká oblastí, jež nejsou unijním právem upraveny. Třetím modelem transpozice je koordinace, tedy vzájemné sladování jednotlivých norem unijního práva v rámci národního právního řádu.

Konečně se autoři věnují výkladu transponovaného práva. Rozlišují autonomní výklad, jenž znamená interpretaci metodou unijního práva a opuštění národního tradičního způsobu výkladu. Tento koncept je ve své absolutní formě iluzorní a sotva proveditelný s výjimkou případů, kdy tak unijní právo výlučně přikazuje (s. 63–65). Jiným způsobem výkladu transponované úpravy je extenzivní interpretace, jež znamená vyplňování mezer transponovaného evropského práva (s. 66 a násl.). Základní metodou interpretace by však měl být výklad konformní se směrnicí. Jeho hranice by ovšem měly představovat především zásady ústavního práva daného národního právního řádu.

V druhé kapitole oddílu A se *Müller-Graff* zabývá pojmem unijního soukromého práva (*Unionsprivatrecht*, s. 73–172), jímž je množina závazných právních norem právních řádů členských států v důsledku působení unijního právního řádu. V současné době je existující unijní soukromé právo ve své základní struktuře sumou právních pravidel sloužících fungování společného trhu, aniž by si činilo nárok na právně dogmatický systém (s. 95). Unijní soukromé právo je třeba odlišovat od „evropského soukromého práva“, tedy pojmu, který nemá pevné vymezení, a tak do něho lze zařazovat především jednotlivé soukromoprávní systémy evropských států (s. 134–154).

Podstatné je zjištění, že unijní soukromé právo se v současné době (2020) nachází ve 48 nařízeních a 71 směrnicích.

Třetí kapitola (*Baldus a Raff*, oba Heidelberg, s. 173–258) se zabývá výkladem soukromého unijního práva prostřednictvím unijních soudů, jejichž judikaturu považují za pramen nalézání práva. Zda představuje pramen práva, nelze s jistotou posoudit (s.185).

SDEU se pokouší o autonomní výklad (viz např. rozsudek z 9. 7. 2015, C-229/14 *Balkaya*). To je podle autorů (s. 177, 189 a násl.) jedna velká iluze. Svůj názor komentátoři odůvodňují bizarním argumentem, totiž že neexistuje žádný soudce, který by byl činným jenom a pouze v evropském unijním právu.

Druhým charakteristickým rysem je metoda restriktivního výkladu výjimek, i když toto pravidlo není vždy vyjádřeno stejnou formulací (viz s. 196). Je ovšem pravdou, že v některých případech (viz „výjimka z výjimky“) je výjimka vykládána extenzivně (viz rozsudek C-17509 AXA).

Při slovním výkladu platí rovnost všech jazykových verzí, jak to plyne ze zásady jednotného výkladu. Autoři však konstatují (s. 203), že se tento požadavek ukázal nereálným, což dokládají výsledky výzkumu veškerých judikátů vynesných SDEU v letech 2004–2008, podle něhož jen ve třech procentech rozhodnutí provedl tento soud byť jen dílčí jazyková srovnání (s. 203). Specifickým nástrojem výkladu jsou tzv. modelové pojmy, jakými jsou např. „průměrně informovaný“, „pozorný a chápavý spotřebitel“ či „chápavý účastník právního styku“ nebo „průměrně vyspělý oferent“ či „informovaný zemědělec“ aj. (s. 224–227).

Podstatné je zjištění autorů, že analogie hraje v unijním právu zanedbatelnou úlohu (s. 232).

V oddílu B ve čtvrté kapitole analyzuje *Schmidt-Kessel* (Bayreuth) evropské právo ochrany spotřebitele. Předkládá velmi detailní přehled právní úpravy (s. 259–328) a v kapitole 5 rozbor materiálních standardů evropského spotřebitelského práva (s. 329–452).

V části C je předmětem výkladu, který provádí *J. Meyer*, profesor univerzity v Lipsku, evropské obchodní právo (s. 453–588).

Poslední část D (s. 1355–1446) je věnována nadnárodním akademickým projektům. Zpracoval ji *F. Zoll* (Osnabrück a Krakov) na s. 1355–1446. V první kapitole tohoto oddílu (s. 1355–1370) se autor zabývá historií a funkcí návrhu společného referenčního rámce (DCFR), „evropského restatementu“. DCFR jakožto produkt Studijní skupiny pro evropský občanský zákoník a pokračovatel tzv. Landovy komise pro evropské smluvní právo (viz PECL) však zdaleka není jediným projektem v oblasti nadnárodního akademického soukromého práva. Kromě již zmíněných jsou tu další projekty, se kterými se v první dekádě 21. století „roztrhl pytel“: návrh skupiny profesora *Gandolfi* (*Avant – Projet du droit européen des contrats*), projekt Asociace Henri Capitant a asociace srovnávacího práva označovaný jako *Cadre Commune de Reference* a projekt Výzkumné skupiny pro platné smluvní právo Evropského společenství (*Research Group on the Existing EC – Contract Law*) označovaný jako *Acquis (Principles on Existing EC Contract Law)*.

Záměrem zmíněné Studijní skupiny pod vedením profesora *Ch. von Bara* bylo upravit nejen smluvní, ale další závazkové a dále věcné právo ve smyslu určitého Restatementu, který by se blížil skutečnému občanskému zákoníku v širokém spektru oblastí, které byly předmětem jeho úpravy. Funkce DCFR (s. 371, 386) je několikerá. Správný názor zastává Zoll o tom, že DCFR může být subsidiárním pramenem právní argumentace (s. 1379), a to jak řízením soudním, tak v řízení rozhodčím.

Obsahem *sedmého svazku* je pojednání o evropském pracovním právu a právu sociálního zabezpečení. Vydavateli jsou *M. Schlachter* (Trevír) a *H. M. Heinig* (Göttingen). Na svazku čítajícím 1439 stran spolupracovalo 38 autorů.

Specifické jsou obě oblasti výrazným průnikem základních lidských práv, a to jak v oblasti pracovněprávních základních práv, tak ve sféře základních sociálních práv.

V tomto rámci rozlišují autoři (S. *Krebbber*, Freiburg, a P. *Axer*, Heidelberg, s. 103–176) základní práva, jež mají přímý bezprostřední pracovněprávní obsah, a práva, která ovlivňují pracovněprávní vztahy pouze nepřímo, a dále se zabývají základními procesními právy, na jejichž základě lze hmotněprávní úpravu základních práv vynucovat (s. 112 a násl.). Významné je konstatování *Krebbbera* (s. 109), že základní pracovněprávní práva znamenají výrazné posílení a rozšíření výkladu při konkretizaci primárněprávních a sekundárněprávních norem unijního práva (s. 109 a násl.). Zcela zásadního charakteru je jeho poznamení (s. 131), že v článku 51 odst. 1 Listiny je zakotven princip přímého použití základních práv v horizontálních vztazích. Klíčový význam má komentář k čl. 34 Listiny, zejména úvahy o existenčním minimu s ohledem na čl. 3 EÚZLP (s. 161). Pozornost zasluhuje analýza čl. 35 Listiny o preventivní a další lékařské péči (*Axer* na s. 162 a násl.), jakož i k čl. 17, 25, 26 a 33 Listiny (s. 168 a násl.).

Následující kapitoly úvodní části A se soustřeďují na další základní otázky specifické pro oblast pracovního práva a práva sociálního zabezpečení, tedy na význam unijního občanství v této oblasti (A. *Mangold*, Flensburg, s. 177–228), zákaz diskriminace v oblasti pracovního práva (E. *Kocher*, Frankfurt, s. 229–322) a konečně oblast zákazu diskriminace v oblasti práva sociálního zabezpečení (S. *Huster*, A. *Kiessling*, oba Bochum, s. 323–360). Část B pojednává o evropském právu ochrany pracovníka, tedy o individuálním pracovním právu. Tato oblast je z velké části koordinována pomocí pramenů sekundárního práva.

Část D sedmého svazku (s. 1007–1306) je nazvána *Sociálněprávní koordinační pravidla*.

Pojem sociálního zabezpečení (sociální bezpečnosti) není v relevantním nařízení č. 883/2004 definován; jeho obsah se podává z výčtu rizik, kterým je pracovník vystaven a jež by měla být zabezpečena. Jedním kritériem pro jeho věcnou působnost je množina rizik, přičemž druhým kritériem vymezení působnosti je zákonný nárok na plnění, který nesmí být přezkoumáván dle uvážení příslušného úřadu podle individuální potřeby (k tomu rozsudek SDEU z 27. 3. 1985, 249/83 *Hoeckx* a A. *Wallrabenstein*, Frankfurt, s. 116 a násl.). Předmětem další analýzy je právo sociálního zabezpečení zejména v nemoci, mateřství, při pracovních úrazech a nemocech z povolání (s. 1007–1306).

Výklad poslední části (s. 1307–1398) se zabývá hospodářským právem a právem sociálního zabezpečení v členských státech. Jde též o relativně významnou pasáž, která pojednává o nositelích sociálního zabezpečení jako podnicích ve smyslu evropského unijního práva. Podnik, jak známo, podléhá režimu kontroly hospodářské soutěže. Na rozdíl od vymezení pojmu podnik v oblasti soutěže je třeba v oblasti sociálního zabezpečení vycházet (M. *Krajewski*, Erlangen, s. 1310–1311) z okolnosti, do jaké míry je v daném případě sledován sociální účel a význam zásady solidarity, které je vlastní absence dosahování zisku (též rozsudek SDEU C-159/91 *Poucet* a *Pistre*). Pro české právo je v tomto ohledu relevantní chápání hospodářské soutěže v oblasti nemocenského pojištění, tedy konkurence mezi jednotlivými nemocenskými pojišťovnami. Nositelé nemocenského pojištění podléhají režimu evropského soutěžního práva s ohledem na kontrolu nepřípustných státních podpor podle čl. 107 odst. 1 SFEU (*Krajewski*, 1314 a násl.).

Osmý svazek pojednává na 837 stranách o evropských průřezových politikách (*Euro-päische Querschnittpolitiken*), jeho vydavatelem je B. *Wegener* (Erlangen) a podílelo se na něm 13 autorů.

V první kapitole její autor *Wegener* vymezuje klíčový pojem průřezové politiky a soudí, že jde o relativně sporný a obtížně vymežitelný pojem, neboť se jedná o oblasti, pro které

neexistuje společný jmenovatel. Svým předmětem a způsobem regulace, a tedy i povahou právní úpravy se odlišují (s. 39). Klíčovým pojmem průřezové politiky je tzv. průřezová klauzule, u níž je zřejmý průnik evropského práva do jednotlivých právních řádů členských států (viz např. kulturní politika v čl. 167 odst. 4 SFEU a politika veřejného zdraví čl. 168 odst. 1 SFEU). Evropský vliv je v některých oblastech dominantní (např. ochrana životního prostředí), v jiných jen okrajový.

Funkcí těchto průřezových klauzulí je koherence národního zákonodárství a stimulování národního zákonodárce k maximálně souladnému národnímu zákonodárství s evropskou sekundárněprávní úpravou.

Autory druhé kapitoly o transevropských sítích jsou *Chr. Callies*, profesor Svobodné univerzity v Berlíně, a berlínský advokát *A. Lippert*. Cílem této unijní politiky, v níž hraje klíčovou roli solidarita, je podpořit fungování vnitřního trhu. Evropskou unii si lze představit jako organismus, který se může řádně rozvíjet, jen jestliže řádně pracují čtyři funkce: dopravní struktura, telekomunikační síť, energetická infrastruktura a infrastruktura vzdělávání.

Třetí kapitolu (*Právo ochrany životního prostředí*) zpracoval *Wegener* (Bruggy) na s. 167–228. Autor se zabývá aktuálními problémy v oblastech této politiky, a to právem povolovacího řízení (s. 185 a násl.), informacemi o životním prostředí (s. 188 a násl.), odpovědností za poškození životního prostředí (s. 190 a 191), jakož i trestním právem životního prostředí (s. 191). Ve zvláštní části práva životního prostředí se analyzuje ochrana proti klimatickým změnám (s. 191 a násl.), ochrana přírody (s. 193 a násl.), právo kvality vzduchu (s. 197 a násl.) aj.

Zvláštní předmět je traktován ve čtvrté kapitole. *Martin Führ* (Damstadt), se zabývá právem techniky a standardizace, a to na s. 229–334 tohoto osmého svazku.

Pátá kapitola obsahuje výklad problematiky práva ochrany v souvislosti s katastrofami (*M. Klopfer, F. Schwartz*, oba Berlín). Jde o relativně velmi málo analyzovaný obor, i když jeho úprava se vyskytuje na několika místech primárního zákonodárství.

Pozoruhodný poznatek autorů je charakteristický a spočívá ve sporu o chápání této právní oblasti: některé členské státy (např. Německo) zdůrazňují v této oblasti primární odpovědnost členských států, jiné členské státy se přimlouvají za přesun kompetencí na úroveň Evropské unie (s. 350 a násl.).

Sedmá kapitola (*Kühling, Řezno*) je analýzou právní úpravy médií. Dokazuje, že zejména samotný pojem médií získal svůj význam relativně nedávno, mimo jiné pod vlivem Lishtiny základních práv EU a tedy až účinností Lisabonské smlouvy. Pojem „medií“ je třeba odlišit od telekomunikací. K tomu slouží kodex elektronické telekomunikace obsažený ve směrnici 2018/1972. Důležité je si uvědomit, jak autor přesvědčivě zdůrazňuje (s. 487), že do působnosti této směrnice nenáleží tzv. audiovizuální elektronická vydání časopisů a novin aj. Do oblasti právní úpravy médií zasahují i předpisy práva hospodářské soutěže, ať již zákaz kartelu nebo zákaz zneužívání dominantního postavení, stejně jako zásadní zákaz státních podpor.

Kapitola osmá tohoto svazku se pod označením zdravotní politika zabývá právem veřejného zdraví Evropské unie (*A. Wallrabenstein*). Působnost této politiky je velmi široká a je mimo jiné určována rozsahem práva na přístup ke zdravotní péči, avšak za podmínek stanovených vnitrostátními právními předpisy a zvyklostmi jednotlivých členských států.

Právo kulturní a vzdělávací politiky je zpracováno v deváté kapitole (s. 595–760) *B. Grzeszickem* (Heidelberg). Tato oblast má zcela klíčovou úlohu v procesu integrace členských států. Zcela oprávněně prohlásil *Jean Monnet* (viz s. 599), že „ten, kdo pomýšlí na evrop-

ské sjednocení, by měl začínat nikoliv hospodářstvím, ale jeho kulturou“. Ta by měla být podle autora chápána ve smyslu definice UNESCO, podle které kultura v nejširším slova smyslu zahrnuje souhrn charakteristických duchovních, materiálních, intelektuálních a emocionálních aspektů společnosti nebo sociální skupiny.

Problematika daní, respektive daňového práva je zpracována *Chr. Waldhoffem* (Berlín), v kapitole 10 (s. 655–760). Autor se oprávněně ptá v úvodní pasáži, co vlastně „evropské daňové právo“ znamená. Pojem „daně“ je používán na mnoha místech unijního práva, takže vlastní jednotné vyjádření tohoto pojmu neexistuje, jak to autor oprávněně dokazuje na odlišném významu tohoto pojmu v čl. 110, 112, 113, 192, 293 SFEU.

Daňová autonomie Evropské unie je velmi omezená a týká se jen okrajových oblastí jako např. platů zaměstnanců Unie. S ohledem na tuto skutečnost existuje trvalá možnost tzv. daňové soutěže členských států vedoucí až k daňovým rájům (viz 753 a násl.).

Autorem jedenácté kapitoly, jejímž předmětem je ochrana osobních údajů (s. 751–854), je *M. Bäcker* (Mohuč). Účelem práva v této oblasti je omezení rizik spojených se svobodou projevu (s. 768). K této základní funkci ovšem přistupuje i funkce ochrany pohybu jakožto základního prvku čtyř základních tržních svobod. Je tedy třeba sladit význam a působení základního práva na důstojnost a svobodu projevu a konečně vytvořit rovnováhu mezi těmito právy a základními faktory vnitřního trhu. Unijní koncepce včetně řešení tohoto problému se v zásadě osvědčila, soudí *prof. Backer* (s. 851).

Devátý svazek se soustřeďuje na evropskou hospodářskou a měnovou unii a jeho vydavateli jsou *U. Hufeld* (Hamburk) a *Chr. Ohler* (Jena). Na díle pracovalo 29 autorů a svazek čítá 1196 stran.

Úvodní část A (*prof. Issing*, Würzburg, a *prof. Hufeld*, Hamburg) se zabývá podstatou hospodářské a měnové unie. Výdobytky hospodářské politiky v prvních dvaceti letech existence EHS byly ovšem omezovány změnami kurzů jednotlivých měn členských států, jejichž negativní následky dosáhly vrcholu v letech 1992–1993. Tomu bylo třeba předejít společnou měnovou politikou, jejíž počátek je spojen se zavedením evropské měnové jednotky ECU. Tak vznikla evropská měnová unie, tedy systém, který obsahuje jeden z elementů unijní státnosti (s. 168). Avšak hospodářská a měnová politika předpokládá nadnárodní hospodářské právo, jež národní hospodářské systémy spojuje, neboť současné potlačuje jejich „národní“ stránku (s. 116).

Část B analyzuje funkci podpory životní úrovně a základní směřování hospodářské a měnové unie. Předmětem její první kapitoly je analýza funkce podpory životní úrovně, jejímž autorem je *Chr. Ohler* (Jena), jenž uznává (s. 184) neurčitost a ambivalentnost tohoto pojmu, stejně jako nutnost jeho existence jakožto jednoho ze základních cílů EU (s. 185).

Autorem kapitoly o solidaritě v hospodářské a měnové unii je *M. Klamert*, který analyzuje tento pojem v primárním právu. Podle recenzenta však zcela přesně tento pojem nevymezuje, když jej definuje jako očekávání, že stát, který poskytne pomoc, nakonec stejnou pomoc obdrží. Solidarita je totiž základním principem EU a současně zahrnuje i povinnost pomoci v nouzi.

V kapitolách 4 a 5 části B se *Th. Eger* a *H.-J. Wagner* zabývají ekonomickými úkoly neúplné měnové unie (s. 239–295) a *A. Steinbach* otázkou základních systémových rozhodnutí v právu hospodářské a měnové unie (s. 297–346).

Část C se zabývá ve třech kapitolách právem evropské hospodářské unie (s. 349–498, *Broemel*, Frankfurt). Za základní metodu právní úpravy v oblasti hospodářského práva EU považuje autor koordinaci, která je opakem klasické metody regulace prostřednictvím

příkazů a zákazů. Správně konstatuje, že hranice používání obou základních metod však nejsou zcela zřejmé, což dává důvod k určitým obtížím a sporům (s. 352 a 353). Význam koordinace spočívá v tom, že její výsledky jsou vázány na určité finanční pobídky, respektive odstrašující účinky (s. 355 a násl.) a míra používaných doporučení je vázána na jejich předpoklady a zejména kontext.

Sekundární právo koordinace hospodářské politiky (kapitoly 8 a 9 – autoři *prof. Hufeld* a *Repasi*) je výjimečné v tom, že spojuje centralizovanou měnovou politiku s decentralní odpovědností ve většině oblastí této politiky (s. 404). Primárněprávní pojem „hospodářská a měnová unie“ (viz čl. 3 odst. 4 SEU) totiž, jak autoři zdůrazňují, neznamená homogenní pojem.

Pozornost zasluhuje hodnocení tzv. pandemického práva. Z podnětu Světové zdravotnické organizace aktivovala EK 23. 3. 2020 obecnou mimořádnou klauzuli Paktu stabilizace a růstu, což je pokládáno za obrat v dosti sporné historii tohoto nástroje (s. 436).

Část D se zabývá problematikou státního rozpočtu a zejména financování rozpočtů státních a jiných veřejnoprávních institucí. V první kapitole této části se *Ch. Neumeyer* zabývá problematikou státního financování v asymetrické měnové unii. Tou rozumí společenství 19 států, jež přijaly za společnou měnu euro, aniž by však měly společnou hospodářskou politiku. Fiskální a hospodářská politika jsou tedy nejen rozlišovány ve své koncepci, ale též uskutečňovány prostřednictvím různých institucí (s. 499 až 568).

V druhé kapitole části D se *P. Hilpold* (Innsbruck) zabývá specifickým problémem rozpočtové kontroly v unijním právu, a sice unijním právem represivní rozpočtové kontroly. Hlavním cílem této úpravy je předcházení deficitu státních rozpočtů členských států i formou odstrašujících opatření. Autor analyzuje především čl. 126 SFEU (s. 578 a násl.) včetně jeho hlavních dvou nástrojů, a to dialogu mezi EK a členským státem a trestních opatření. Cenné je hodnocení pěti nařízení a jedné směrnice tvořících tzv. balíček šesti (*sixpack*), které mají sloužit k posílení hospodářsko-politické koordinace členských států (s. 582 a násl.).

V první kapitole části E (Evropská bankovní unie, s. 755–950) se *A. Thiele* (Halle) zabývá základy evropské bankovní unie. Oprávněně vyjadřuje podiv nad tím, že padesát let existence europeizace finančních trhů neexistovaly žádné jednotné standardy dohledu nad bankami, které tak podléhaly jen dohledu národních institucí, jež byly ovšem bezmocné, jestliže následky nedostatečného dohledu přesahovaly hranice členského státu. Tento stav byl z velké části podmíněn lpěním členských států na národní finanční suverenitě. Teprve finanční krize a krize eura počínající rokem 2008 vedly k přesvědčení o nutnosti centralizace dohledu. Teprve 1. 1. 2011 byl nejprve zřízen systém (normativně sporných) bilaterálních smluv, později pak dohled prostřednictvím Evropského finančně stabilizačního fondu, který byl vystřídán dosud existujícím Evropským stabilizačním mechanismem a v jeho rámci záchranným deštníkem (s. 756–762). I k tomuto mechanismu zaujímá autor oprávněně kritický postoj.

V druhé kapitole části F se *prof. Seiler* zabývá evropským systémem centrálních bank (s. 1003–1042) a konstatuje zvláštnost hospodářské a měnové politiky, kterou je jejich vzájemná asymetrie. Obě oblasti, i když navzájem přízpusobené, jsou ve značném protikladu. Jiným problémem je neexistence odpovědnosti státu za deficit státního rozpočtu, i když byla stanovena materiální stabilizační kritéria (s. 1034).

Desátý svazek má název Evropský prostor volného pohybu – unijní občanství a právo migrace. Jeho vydavatelem je profesor univerzity v Augsburgu *F. Wollenschläger*; čítá 1090 stran a podílelo se na něm 32 autorů.

Přínos nauky unijního práva je zřejmý na zavedení pojmu unijního občanství, který má základ v díle *H. P. Ipsena*, profesora hamburské univerzity, jenž používal pojem tržního občanství ve smyslu zrovnoprávnění všech osob požívajících svobodu pohybu. Součástí tohoto pojmu je obecné právo svobody pohybu, a to nezávisle na jeho výdělečné činnosti. K tomuto výkladu dospěl vzdor velmi ostré kritice SDEU již ve svém rozsudku z 12. 5. 1998 (C-85/96 *Marítez Sala*).

Ve druhé kapitole *S. Schmidt* (Brémy) dospívá k relativně velmi kritickému závěru. Soudí, že základní slabinou svobody volného pohybu je nedostatek společné sociální politiky. Zatímco v jiných oblastech vnitřní trh funguje s přemírou nabídky, v oblasti sociální politiky existuje riziko nedostatku poskytování sociálních služeb. Příčinu správně spatřuje v tzv. legitimační mezeře (s. 104), neboť tato otázka patří do oblastí státních rozpočtů členských států, která je v jejich výlučné kompetenci.

V klíčové páté kapitole vychází *prof. Kadelbach* (Frankfurt) z předpokladu, že osobní svoboda pohybu je pro svobodnou společnost zcela základní a právní úprava práva volného pohybu je do té míry klíčová, že podle jejího vývoje lze usuzovat na vývoj celé Evropské unie. V její historii se totiž odráží historie evropské integrace (s. 199). Do jaké míry bylo tohoto požadavku dosaženo, závisí na konkrétní politice v daném oboru právního řádu. Z toho lze usuzovat, do jaké míry se splnil cíl EU spočívající ve vytvoření „prostoru svobody“ (viz čl. 3 odst. 2 SEU). Z hlediska pozitivního práva existuje pouze evropské (unijní) právo volného pohybu, neboť členské státy mohou upravit pouze příslušná správní řízení.

Důležité je pojednání o neoprávněných činnostech a zneužití práva, jež by dle autora měla být hodnocena podle celounijních měřítek. Připouští však, že hranice „únosného“ jsou mnohdy velmi sporné (viz rozsudek SDEU C-159/90 *Grogan*).

I pro právo sociálního zabezpečení (*Sozialversicherungsrecht*) zahrnující právo sociálního pojištění a právo zdravotního pojištění (kapitola 9, *Steinmeyer*, Münster, s. 325–354) platí zásada volného zacházení a pravidlo zákazu diskriminace.

I mezinárodní právo soukromé se přizpůsobilo danému pohybu alespoň ve dvou oblastech, a to v případech práva na jméno a v oblasti stejnopohlavních manželství (*Lugani* a *Huynh*, Düsseldorf, s. 360).

Klíčovou oblastí právní úpravy volného pohybu je uznávání kvalifikací (kapitola 11, *J. A. Kämmerer* a *A. Kerkemeyer*, oba Hamburg, s. 389–410). Zatímco v počátečním období existence EHS udával v této oblasti tón SDEU, přesunulo se v pozdější době těžiště úpravy do sekundárního práva, které ovšem z velké části judikaturu SDEU převzalo. Autoři kladně hodnotí uznávání kvalifikací prostřednictvím velmi sofistikovaných datových bank propojených v rámci EU.

Ve dvanácté kapitole se *S. Lorenzmeier* soustřeďuje na úpravu volného pohybu v asociačních dohodách uzavřených s Tureckem, státy Balkánu, Ukrajinou a některými středomořskými státy, stejně jako na režim ve smlouvách s EFTA a o Evropském hospodářském prostoru a konečně na vztahy k některým tzv. mikrostatům (např. Vatikán) a na vztah ke Švýcarsku (kapitola 13, *A. Epiney*, Fribourg).

Čtrnáctá kapitola (*A. J. Kumin* a *S. Schneider*) pojednává o následcích vystoupení Spojeného království z EU a patnáctá kapitola se pak zabývá volným pohybem v rámci Světové obchodní organizace a mimoevropskými integračními seskupeními, jakými jsou např. NAFTA, USMCA, ASEAN, MERCOSUR, EECOWAS (*Chr. Tietje* a *A. Lang*, s. 503–558).

A. Funke (Erlangen) v 16. kapitole o migraci (s. 561–592) oprávněně kritizuje některá opatření vydaná v Protokolu 23 o vnějších vztazích členských států. Ani pojmy krátkodobý pobyt a dlouhodobý pobyt (azyl) nemají přesné časové vymezení (s. 577).

V sedmnácté kapitole pak *Chr. Roos* (Flensburg) poskytuje politologickou analýzu migračního práva a dochází k závěru (s. 615), že rozhodovací procesy EU byly uprchlickou krizí roku 2015 silně politizovány, a proto existují značné nedostatky jak na regionální, tak na globální úrovni (s. 616).

V osmnácté kapitole se její autor (*F. von Harbour*, Giessen) zabývá migrací za účelem práce a vzdělání, přičemž kritizuje současnou úpravu a považuje ji za nedostatečnou a nevyváženou.

C. Hruschka (Mnichov) analyzuje v kapitole 21 uznání a přijetí občana jako uprchlíka ve smyslu směrnic 2011/95 EU a 2013/33/EU (s. 729–812).

V kapitole 22 se *W. Kluth* (Halle) zabývá vracením osob s neoprávněným pobytem. Pozoruhodné je, že autor v závěrečné pasáži svého pojednání předkládá návrh na reformu, kterou konfrontuje s návrhem Komise (s. 846–848).

Čtvrtý oddíl ve třech kapitolách části D pojednává o právu na trvalý pobyt (kapitola 23, *Eichenhofer*, Bielefeld, s. 853–884), právu na spojování rodin (kapitola 24, *A. Walter*, Fulda, s. 885–922) a přístupu k sociálním dávkám příslušníků třetích států (kapitola 25, *C. Jan-da*, Speyer, s. 923–970). Kapitola 26 se zabývá ochranou spolupráce na vnějších hranicích (*S. Progin-Theurkauf*, Fribourg, s. 971–998) kapitola 27 pojednává o vnější dimenzi unijní migrační politiky (*Kaltenborn*, s. 998–1080) a kapitola 28 o společné vízové politice (*Lehner*, Göttingen, s. 1019–1055).

Předmětem *jedenáctého svazku* je evropské trestní právo (vydavatel *M. Böse*, Heidelberg, 1347 stran a 24 spoluautorů).

V úvodní kapitole vymezuje *prof. Böse* základní pojmy, zejména předmět evropského trestního práva, a popisuje jeho vývoj. Na rozdíl od převažujícího chápání tohoto pojmu je v tomto díle chápáno především jako unijní trestní právo, které ovšem je doplněno o oblasti spolupráce v trestních věcech s třetími státy a její úpravu v asociačních dohodách. Podstatné je, že do evropského trestního práva autor zahrnuje i oblast tzv. správního trestního práva, jejímž příkladem jsou peněžité sankce za porušení pravidel hospodářské soutěže (s. 55, 56).

V druhé kapitole objasňuje *H. Satzger* (Mnichov) základní orientaci evropské trestní politiky (s. 61–98), jejímž charakteristickými rysy jsou požadavek legitimního ochranného účelu, který znamená ochranu základních zájmů Evropské unie, nejsou-li v rozporu s ústavněprávními tradicemi členských států (s. 85), a princip *ultima ratio* (s. 86). Základní význam má princip zavinění a princip legality: podstata trestného činu musí být jasně stanovena v zákoně schváleném parlamentem (s. 86–88).

Klíčový význam pro celý svazek má osmá kapitola o evropských deliktech (*G. Dannecker* a *T. Schröder*, oba Heidelberg, s. 317–345). Jde předně o delikt křivé výpovědi a ve druhém případě o maření soudního řízení absencí svědků, odepřením výpovědi a přísahy. Druhou skupinou deliktů je falšování platebních prostředků. Základem je čl. 83 odst. 1 SFEU a nařízení 974/98 o zavedení Eura a dále rámcové rozhodnutí o potírání podvodů a falšování v souvislosti s bezhotovostními platebními prostředky. Třetí oblastí unijních deliktů jsou delikty proti finančním zájmům Evropské unie (čl. 325 SFEU).

Pozornost si zaslouží kritické stanovisko autorů k výkladu některých norem prostřednictvím SDEU, který vykládá zakazovací právní normy podle práva EU (viz např. C-238/84 *Hoessler*). Jestliže však má dojít k efektivnímu výkladu znaků trestních deliktů, vyžaduje to podstatně širší základ výkladu, včetně interpretace podle ústavního pořádku daného členského státu, usuzují oprávněně autoři (s. 404).

Ve dvacáté kapitole popisují autoři *Ruthig* (Mainz) a *Böse* (Bonn) pozoruhodný vývoj Europolu, totiž jeho přeměnu ze subjektu mezinárodního práva veřejného v evropskou agenturu.

Pro českého čtenáře je užitečné upozornit na kritiku řešení konfliktu pravomocí Evropského veřejného žalobce, OLAFu a Eurojustu v kapitolách 22 a 23 (autoři *Zöller*, *Trier* a *Bock*, Marburg). To platí o konfliktu mezi Evropským úřadem pro boj proti podvodům (OLAF) a Evropským veřejným žalobcem, neboť jejich kompetence se překrývají. Aby se zabránilo paralelním řízením a principu zákazu dvojího trestání, navrhuje se zařazení OLAFu do Úřadu evropského veřejného žalobce (s. 1134). Jiné názory se kloní k tomu, aby OLAF byly jakousi pomocnou úřadovnou Evropského veřejného žalobce. Mnohé problémy přináší též vztah Evropského veřejného žalobce k Eurojustu, tedy agentuře původně zamýšlené jako určitá doprovodná organizace Europolu (s. 1074). Podle čl. 85 SFEU je úkolem Eurojustu podpora koordinace a spolupráce národních úřadů příslušných k vyšetřování a stíhání závažné kriminality, jestliže jí jsou postiženy dva nebo více členských států. Zároveň však byl Eurojust považován za jakýsi základ evropského veřejného žalobce (srov. čl. 86 odst.1 SFEU. Autor proto doporučuje, aby Eurojust s Úřadem veřejného žalobce splynul, a tak zůstala pouze jediná instituce (s. 1132).

Pozoruhodné poznatky obsahuje kapitola 24 (*P. Rackow*, Göttingen) o institucionalizaci obhajoby. V současné době existuje celá řada projektů obecné spolupráce advokátů jako např. evropské sdružení advokátů (DACH).

V kapitole 27 se *J. Vogel* a *M. Böse* zabývají pro českého čtenáře významným problémem evaluace. Projekty evaluace stanoví hodnotící kritéria, kterými se měří efektivita jednotlivých institutů a institucí. Týká se zejména oblasti praní špinavých peněz, korupce, terorismu, ale i právní pomoci v trestních věcech. Evropská komise se soustředila na zkoumání, zda a do jaké míry odpovídají justiční systémy měřítkům na ně kladeným (s. 1270). Zprávy o hodnocení pak jsou postupovány Evropskému parlamentu a parlamentům členských států. Bohužel kapitola neobsahuje informace o výsledcích hodnocení.

V posledním *dvanactém svazku* jsou popisovány a analyzovány vnější vztahy Evropské unie (1597 stran). Vydavateli jsou *A. von Arnould* (Kiel) a *M. Bungenburg* (Saarbrücken) a na jeho vzniku se podílelo 22 autorů.

V první kapitole se *von Arnould* zabývá problémem, který označuje za systém evropských vnějších vztahů. Vychází ze širokého chápání tohoto pojmu, jenž zahrnuje i mezinárodní organizace, s nimiž má EU relevantní vztahy. Autor proto analyzuje i tuto oblast nejen z hlediska Rady Evropy, Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě, OECD, ale také Euroasijské hospodářské unie a Středoevropské smlouvy o volném obchodu (CEFTA). Zmiňuje činnost i neziskových organizací a hospodářských lobbistických skupin (s. 56–58). V oblasti vnějších vztahů Evropské unie se jedná, jak správně *von Arnould* zdůrazňuje, o spontánní jevy, které se v oblasti politiky uskutečňují bez ohledu na ustanovení primárního práva a jejichž forma pod vlivem judikatury SDEU je dodatečně kodifikována (s. 62).

Velmi dobrým postřehem je konstatování, že v oblasti vnějších vztahů se odráží proces, který je na vnitřním trhu znám jako přelévání (anglicky *spill-over*) hospodářské politiky do dalších oblastí politik, které se tak postupně integrovaly (s. 63) a SDEU vyvinul právě v této oblasti tzv. nepsané pravomoci (*implied powers*, viz rozsudek AETR 22/70).

Naprosto jiným způsobem se uskutečňoval vývoj v oblasti zahraniční a bezpečnostní politiky, která sleduje režim mezinárodního práva veřejného, tedy mezivládní (mezistátní) spolupráce. Autor predikuje, že tento model bude pokračovat (s. 65).

Zaslouženou pozornost si zasluhují výklady o mezinárodním právu veřejném v právním systému EU (s. 108 a násl.). Součástí práva EU jsou smlouvy mezinárodního práva veřejného (čl. 216 odst. 2 SFEU), které mají tedy přednost před evropským sekundárním právem. Autor předpokládá jejich přímé použití a tedy i oprávnění jednotlivce se jich dovolávat (s. 110).

Ve druhé kapitole (§ 2) se autoři *R. A. Lorz* a *S. Martini* zabývají kompetencemi EU ve vnějších vztazích (s. 125–184). Pozornost zasluhuje pasáž o typech kompetencí podle unijního práva. Za výslovně upravené kompetence v užším smyslu považují autoři např. ustanovení o společné zahraniční a bezpečnostní politice (čl. 12–41 SEU a ustanovení o společné bezpečnosti a obranné politice (čl. 42–46 SEU). Doktrínu nepsaných pravomocí (viz rozsudek AETR shora) SDEU rozšířil a dovedl jejich existenci tam, kde se společenství zmocnilo k uzavírání mezinárodní smlouvy (posudek 1/94).

Za zmínku v této oblasti stojí ještě rozvojová spolupráce a humanitární pomoc (16. kapitola, *P. Dann* a *M. Wortmann*, s. 1127–1168). Rozvojovou spolupráci považují autoři za ústřední prvek instrumentária politiky vnějších vztahů (s. 1129). To platí též pro hospodářskou, technickou a finanční spolupráci se státy, které nepatří do skupiny rozvojových zemí (např. státy sousední a kandidáti přístupu).

Závěrečné hodnocení

Koncepci recenzované publikace, včetně výběru a označení témat a jejich struktury vydavatelé neodůvodňují. Je svébytná, stejně jako je svébytné celé dílo. Struktura publikace má ovšem význam pro způsob výkladu, který je dvojitý. Východiskem prvního je samotná struktura zakládacích smluv vymezující působnost unijního práva. Pro určení tématu a metody výkladu jsou rozhodující oblasti činnosti Evropské unie a členských států označované jako „politiky“. Podle tohoto modelu jsou koncipovány např. svazky 8 (*Evropské průřezové politiky*) či 12 (*Evropské vnější vztahy*). Druhý způsob výkladu vychází z myšlenky právního systému, který je základem chápání právních řádů členských států. Charakteristickým v tomto případě je výklad vycházející z povahy jednotlivých právních oborů. Tento přístup se postupně rozvíjí v závislosti na růstu působnosti unijního práva a jeho použití. Je mimo jiné důkazem toho, že unijní právní řád má již (do určité míry) charakter systému práva. V tomto smyslu jsou koncipovány např. svazek 1 (*Ústavní právo*) či svazky 7 a 11 (*Evropské pracovní právo* a *Právo sociálního zabezpečení*, respektive *Trestní právo*).

Těmto metodologickým základům odpovídá i výběr autorů. Relevantní však je převaha těch, kteří se zabývají jednotlivými právními obory či jednotlivými politikami, jež ovlivňují tyto obory i v tuzemských právních řádech. V menšině jsou tzv. univerzalisté, kteří se ještě v souladu s tradicí výuky evropského práva stali „profesory evropského práva“. Příznačným je počet specializovaných autorů – odborníků na určité právní obory v rámci struktury unijního práva.

Základní přínos recenzovaného díla pro čtenáře je v zásadě dvojitý. Dílo jednak podrobně mapuje právní stav dané problematiky, který je mnohdy velmi nepřehledný, jednak poskytuje velmi kvalifikovaný výklad, vysvětlující i na základě historického a srovnávacího přístupu, mnohdy i s pomocí ekonomické analýzy práva, kritickým způsobem smysl dané právní úpravy v relevantních souvislostech (viz např. výklady *Müller-Graffa* v prvním a čtvrtém svazku).

Název recenzované publikace (*Encyklopedie evropského práva*) je adekvátní, neboť unijní právo je traktováno v širším evropském kontextu. Výklad sleduje nejen jeho vliv

na právní řády členských států, ale bere v úvahu význam unijního práva na vztahy k třetími státy, a především relevanci základních lidských práv, jak vyplývá z EÚLP a dlouhodobé praxe Evropského soudu pro lidská práva ve Štrasburku.

Zásadou hlavních vydavatelů *Hatje* a *Müller-Graffa* je jednotná struktura všech dvanácti svazků. Výklad v nich je pak koncipován do jednotlivých částí a kapitol označených jako paragrafy. Každá kapitola pak obsahuje podrobný přehled následujícího výkladu, který sleduje vývoj dané materie a analýzu jednotlivých klíčových problémů.

Jednotlivé kapitoly mají vesměs vysokou pramennou kvalitu, neboť přihlížejí jak k pramenům právním včetně tzv. *soft law*, tak vyčerpávajícím způsobem k relevantním názorům v literatuře, přičemž prakticky každá kapitola obsahuje přehled literatury. Nelze však nevytknout určitou slabinu. I když se německy psané dílo obrací především na čtenáře z členských států s tímto úředním jazykem, musí i německý čtenář postrádat mnohá základní zahraniční díla, nemluvě o sbornících, studiích a člancích. Tak rozsáhlé dílo, jakým encyklopedie je, by si zasluhovalo i podstatně kvalitnější věcný rejstřík. Čtenář postrádá také celkový přehled i jen základních rozhodnutí SDEU a může litovat i absence přehledu základní judikatury členských států.

Závěrem lze však konstatovat mimořádnost tohoto počinu, který obsahuje obrovský potenciál informací, o které se recenzent se zájemci rád podělí.

Luboš Tichý*

* Prof. JUDr. Luboš Tichý, CSc. Právnická fakulta Univerzity Karlovy.